TÁJÉKOZTATÓ A SZÖVEGKÖZLÉS ÉS KÖTETSZERKESZTÉS SZEMPONTJAIRÓL

A szövegközlés alapelvei

A szövegek betűhű másolatban kerülnek közlésre, úgy, ahogy a felhasznált forrásban szerepelnek. Ennek azért van különös jelentősége, mert a szalontai diákgyűjtők fonetikusan jegyezték le a folklórszövegeket, diakritikus mellékjeleket is használva. Amellett, hogy jelölték a szalontai nyelvjárás sajátos hangtani jelenségeit (az í-zést, rövid zárt *e* meglétét, alkalmanként diftongusok előfordulását, a nazális *n* ejtését), rögzítették a beszélt nyelv minden egyéb hangtani jellegzetességét is: a magán- és mássalhangzónyúlást, a mássalhangzóhasonulás különböző eseteit, a zöngésedést-zöngétlenedést, magán- és mássalhangzók kiesését, stb.).

Az FF gyűjtési szabályzatában a folklórműfajok egyikénél sincs olyan megkötés, hogy a szövegeket a nyelvjárási jelenségekkel együtt kellene rögzíteni. A szalontai diákok, gyaníthatóan, Szendrey Zsigmond ösztönzésére és felkészítése nyomán vállalkoztak a fonetikus szöveglejegyzésre. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mivel Szendrey Zsigmond nyelvészeti stúdiumok után kezdett népköltészettel foglalkozni. Szalontai kinevezése előtt – tudomásunk szerint – kizárólag nyelvészettel foglalkozott. A tanárok tudományos tevékenységét évről évre számba vevő iskolai értesítőkből is az derül ki, hogy Szendrey Zsigmond szalontai évei alatt sem hagyott fel a nyelvészeti kutatásokkal, párhuzamosan folytatta a népköltészeti gyűjtést, a gyűjtőszövetség munkájának irányítását és a nyelvjáráskutatást. S a hely szelleméhez igazodva irodalomtörténeti kérdések – Arany János műveinek szalontai vonatkozásai – is intenzíven foglalkoztatták.

A betűhű szövegközlés helyett választhattuk volna az ún. nagyolt fonetikus átírást, mely csupán a szalontai nyelvjárás sajátosan ejtett magán- és mássalhangzóinak jelölésére szorítkozott volna, s a mássalhangzó-hasonulásnak azokat az eseteit, melyek a köznyelvi beszédben is ugyanúgy hangzanak, a mai helyesírási normáknak megfelelően közöljük (annya helyett anyja, mongya helyett mondja, stb). Ez esetben azonban nehezen lehetett volna meghúzni a határt, hogy mire és meddig terjedjen az átírás, hiszen a hasonulásos eseteken túl az élő beszéd és a helyi nyelvjárás sok más sajátosságát is megőrizték a diákkéziratok. Ezek átírását köznyelvi alakra már csak azért sem tartottuk volna szerencsésnek és helyénvalónak, mert valamiképpen azt a nyelvi- (és folklór) környezetet idézik, melyből egykor Arany János költészete virágba szökkent.

A diákok a fonetikus lejegyzésben nem voltak mindig következetesek, volt olyan gyűjtő, aki egy darabig pontosan beírta a diakritikus mellékjeleket, aztán egy idő után abbahagyta, majd megint elkezdte a sajátos magánhangzók jelölését. Voltak olyan di-

ákok is (főképpen a kisebbek), akik egyáltalán nem használtak diakritikus mellékjeleket, viszont szöveglejegyzéseikben a hasonulásos esetek fonetikus rögzítése csőstül előfordul. Ez utóbbiakról aligha lehet megállapítani, hogy a mássalhangzóhasonulást rögzítették-e tudatosan fonetikusan, vagy csak egyszerűen helyesírási ismereteik voltak hézagosak. Közlésünkben nem törekedtünk arra, hogy felülbíráljunk bármilyen következetlenséget, minden szöveget az eredeti diákkézirat szerint másoltunk át betűhíven. Nem vettük figyelembe azokat az idegenkezű (feltehetően Szendrey Zsigmondtól származó) ceruzás bejegyzéseket, melyek az elmaradt diakritikus mellékjeleket pótolták, viszont elfogadtuk ugyanannak a kéznek a javításait, melyekkel a hiányzó ékezeteket pótolta a köznyelvi szóalakok ékezetes magánhangzóin (á, é, ó, ö, ő, ü, ű).

A diákkéziratokban gyakran találkozhatunk Kodály Zoltán ceruzás bejegyzéseivel, melyek többnyire ritmikai hibákat jeleznek, a stichikus versként lejegyzett balladák strófabeosztására vonatkoznak, vagy szavak, sorok hiányára hívják fel a figyelmet. A Kodály bejegyzéseit tartalmazó kéziratok esetében is a gyűjtő eredeti szövegét reprodukáltuk, de esetenként alsó indexben beírtuk a kérdéses helyre Kodály javításait, kiegészítéseit, illetve lábjegyzetben vagy hátul, a jegyzetekben közöltük hosszabb észrevételeit, melyek mindegyike a dallam nélküli lejegyzés buktatóira/hibáira figyelmeztetett.

A betűhű átírás során egyetlen vonatkozásban tértünk el az eredeti lejegyzésektől: nem követtük a kéziratokban tapasztalható központozást vagy annak hiányát, a mai helyesírási normákhoz igazodva kitettük a pontot-vesszőt, ahol szükséges volt.

A balladák címéül – függetlenül attól, hogy volt-e címe a kéziratban – egységesen az első sort emeltük ki köznyelvi alakban.

A kötetszerkesztés szempontjai

A Folklore Fellows magyar osztályának *Tájékoztató*ja a verses epikai népköltészet kategóriájában – *Balladák és rokonneműek* címen – öt alcsoportot különített el: „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsiványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák és legendák. – e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok". E rendszerezés szerint balladának csak a régi balladákat tekintették (a „régi ballada" fogalmának tisztázása nélkül), az újabb kori verses epikai alkotások – a betyár-, baleset-, bűntény- és siratóballadák csak „rokonneműeknek" „zsiványhistóriáknak", „újabb eseményeket tárgyaló epikai daloknak" minősültek a ma már meghatározhatatlan „gajdokkal" és „versenydalokkal" egyetemben. Kötetünk szerkezeti felépítésében nem követtük az FF rendszerezési javaslatát, jóllehet a szalontai diákok a szerint csoportosították gyűjteményeik adatait. Nem követtük a 20. századi balladakiadványok szerkesztési elvét/gyakorlatát sem, melyek részben a balladák történeti rétegződése szerint, részben tematikai szempontok alapján rendszerezték a balladákat, leggyakrabban pedig a két rendszerezési elv kombinálásával alakították ki a balladaosztályozás és közlés különböző egyéni rendszereit.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Kötetünkben folytatjuk a magyar népballadák új rendszerezési kísérletét: az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének balladaanyagát – hasonlóan a Kriza- és Kanyaró-hagyaték balladáihoz – abba a tíz nagy tematikai csoportba soroltuk be, melyeket az európai népballadák típuskatalógusának egységesítése érdekében egy Freiburgban megrendezett nemzetközi értekezleten határoztak meg 1966 szeptemberében. A tíz tematikai csoportot – viták és kompromisszumok árán – úgy véglegesítették az értekezlet résztvevői, hogy azokba bele lehessen illeszteni bármelyik európai nemzet balladaanyagát és epikus költészeti hagyományát, megengedve ugyanakkor, hogy a főcsoportokon belül a nemzeti balladakincs sajátosságainak megfelelően további alcsoportokat különíthessenek el. Mindezek szellemében soroltuk be a szalontai balladákat a tíz nagy tematikai csoportból kilencbe, illetve a nagy csoportok alfejezeteibe, melyeket a készülő romániai magyar népballadakatalógus rendszeréből vettünk át. Az egyes típusok változatai időrendi szempont alapján követik egymást a legkorábbi feljegyzéstől a legkésőbbiig.

A diákgyűjtők néhány balladahősről prózai szövegeket is feljegyeztek. Ezeket a *Függelék*ben közöljük. Ugyanott kapott helyet Arany János közleménye *Fábján Pista nótájá*ról, valamint Szendrey Zsigmondnak egy kéziratban maradt tanulmánya a szalontai betyárköltészetről.

A jegyzetelés módja

A jegyzetekben először megadjuk a forrást, ahonnan az adott szöveget közöljük. A kötet anyagának túlnyomó többsége (92 százaléka) itt jelenik meg először nyomtatásban. A kéziratos forrásokra rövidített formában hivatkozunk, a forrásjegyzék alapján. A rövidítés utolsó tagja, az *Ms* utal arra, hogy kéziratból közöljük az adatot. Ugyancsak rövidített formában (*MNGY* XIV. 1924) utalunk annak a 18 adatnak a lelőhelyére, mely korábban a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötetében megjelent.

Az adatok többségénél a lelőhely megnevezésén túl csak abban az esetben jegyzeteltünk, ha kiegészítő információkkal bővíthettük a tájékoztatást. E téren elsősorban Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésének párhuzamait, Kodály észrevételeit, szövegkiegészítéseit vettük számba, és utaltunk az adott ballada Kodály által lejegyzett változatának lelőhelyére a Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta szerkesztésében 2001-ben megjelent *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* c. kötetben, valamint az interneten elérhető Bartók-rendi számára, melyen nemcsak a dallam kottája található meg, de több balladának az eredeti hangfelvétele is.

Nem tartottuk feladatunknak – már csak terjedelmi okok miatt sem –, hogy számba vegyük a gyűjtőmozgalom óta eltelt évszázad alatt összehordott későbbi szövegváltozatokat, mint ahogy a 19. századi gyűjtésekben előforduló változatok adatait sem soroljuk fel. Ez utóbbiakról a *Nagyszalontai gyűjtésben* (*MNGY* XIV) közreadott balladák jegyzeteiben Szendrey Zsigmond tájékoztatott.